

Anmærkninger

til

Xenofons Græske Historie.

S. 1, Anm. 1. Skønt Xenofons Fortælling tilsyneladende optræder som en umiddelbar Fortsættelse af Thukydidés's, hænger den dog ikke rigtigt sammen med denne, saa at det vel er muligt, at noget af Begyndelsen er gaaet tabt. Thukydidés havde fortalt (VIII, 107), at Peloponnesierne fra Elaius paa Chersonesos havde sendt Bud efter deres Skibe ved Euboia, men vi faa intet at høre om, hvorledes det gik med dem; hvad Diodoros (13, 41) fortæller, at Epikles samlede 50 Skibe dér og sejlede med dem til Hellespontos, men at alle disse Skibe gik til Grunde og næsten hele Mandskabet omkom ved en Storm under Athos, er, som vi have bemærket ved det paagældende Sted hos Thukydidés (se Thuk. III. Bd., S. 500 Anm. 3), næppe ganske rigtigt. Om Agesandridas's og Thymochares's Foretagender i Tiden mellem Søslaget ved Eretria (Thuk. VIII 95) og deres Ankomst til Hellespontos erfare vi heller intet. Der fortælles fremdeles intet om, hvorledes Dorieus, hvem vi sidst traf i Miletos (Thuk. VIII, 84), var kommen til Rhodos; herom fortæller Diodoros (13, 38 og 45), at Mindaros havde sendt ham derhen fra Miletos med 13 Skibe, for at han skulde dæmpe en dér udbrudt Opstand mod Peloponnesierne, og at han efter at have udført dette Hverv var sejlet til Hellespontos for atter at forene sig med Mindaros. Ogsaa om Athenaiernes Tilbagekomst fra Toget mod Kyzikos (Thuk. VIII, 107) savnes der en Beretning; ligeledes om Fortsættelsen af Tissafernes's Rejse fra Efesos (Thuk. VIII, 109) til Hellespontos o. a. m.

S. 6, Anm. 1. Baade Diodoros (13, 49—51) og Plutarchos (Alkib. 28) beskrive dette store Søslag ved *Kyzikos* meget omstændeligere og med betydelige Afvigelser fra X. Diodoros (13, 52 f.) knytter endvidere hertil Beretningen om den store Glæde, som Budskabet om denne Sejr fremkaldte i Athen (— den synes at have givet det afgørende Stød til Genindførelsen af det absolute Demokrati i dets gamle Skikkelse —). Fremdeles fortæller han, at Lakedaimonierne, som Nederlaget havde gjort modløse, sendte *Endios*, *Alkibiades's* tidligere Ven (se Thuk. VIII, 6), og andre Gesandter til Athen for at opfordre Athenaierne til at slutte Fred med dem paa det Hovedvilkaar, at hver Part især skulde beholde sine nuværende Besiddelser; der var virkelig ogsaa ret stærk Stemning i Athen for at tage imod dette Tilbud, men det sejrstolte demokratiske Parti, som lededes af den voldsomme Demagog *Kleofon*, vilde ikke gaa ind derpaa og fik det forhindret. — Angaaende Tidsregningen, som er noget vanskelig at klare paa Grund af X.'s Mangel paa præcise Tidsangivelser, er det at bemærke, at Diodoros henfører Slaget ved *Kyzikos* til 410; og det har vel sagtens ogsaa fundet Sted i Foraaret 410. Til dette Aar henhøre da vistnok ogsaa alle de Begivenheder, der omtales i det følgende indtil Slutningen af Kap. 1. Af Begivenheder fra dette Aar, som X. ikke har omtalt, maa særligt mærkes den hos Diodoros 13, 48 omtalte Partikamp i Byen *Kerkyra*, hvorefter se Oversættelsen af Thukydidens II Bd., Anm. bag i Bogen S. 4 ff.

S. 17, Anm. 1. Af Begivenheder fra Aar 409, som vedrøre den peloponnesiske Krig, har Diodoros 13, 65 endnu omtalt to, som X. har forbigaaet. Megareerne tilbageerobre deres Havnestad *Nisaia*, som Athenaierne ved *Nikiasfreden* 421 havde faaet Lov til at beholde (Thuk. V, 17). Athenaierne sendte da en Hær mod Megara, og omtrent paa Grænsen, ved de Bjærg højder, der kaldtes *Kerata* (»Hornene«), kom det til et heftigt Slag, hvori Athenaierne kæmpede med glimrende Tapperhed mod de langt talrigere Fjender og dræbte en stor Mængde Megareere, idet de af Had til disse særligt rettede deres Forfølgelse mod dem fremfor mod de andre Peloponnesiere, der vare med i deres Hær. Endvidere lod den lakedaimoniske Nauarch *Kratesippidas*, efter at han nogen Tid havde opholdt sig i Ionien uden at foretage sig noget, sig bestikke af nogle Flygtninge fra *Chios* (formodentlig af det oligarchiske Parti) til at føre dem hjem til Byen *Chios* og besætte dens Borg. Efter at være komne hjem fordrev nu disse Mænd 600 af deres

politiske Modstandere fra Byen; disse gik over til Fastlandet, besatte dér den stærkt befæstede Plads *Atarneus* og hærgede derfra paa Chios og senere paa hele Ionien, indtil Lakædæmonieren Derkyllidas Aar 398 ryddede denne Røverrede.

S. 47, Anm. 2. Xenofons alt for kortfattede Fortælling her kan udfyldes efter Diodoros (13, 101), som siger: »Da Athenaierne havde faaet Efterretning om det heldige Slag ved Arginussai, roste de vel Krigsøversterne for deres Sejr, men vare meget forbitrede over, at de ikke havde sørget for at begrave dem, der vare faldne i Kampen for Athens Herredømme. Da nu Theramenes og Thrasybulos vare komne først til Athen, antog Krigsøversterne, at det var dem, der havde sat ondt for dem hos Mængden; og derfor sendte de til Folket en Skrivelse med Klage over dem, hvori de tilkendegav, at de havde sat netop dem til at opsamle de Faldne. Dette blev allermest Aarsagen til den Ulykke, der siden kom over dem; medens de nemlig, hvis de havde undladt dette, kunde have faaet gode Hjælpere og Forsvarere for Retten i Theramenes og de andre, Folk, der baade vare udmærkede Talere og havde talrige Venner, og som, hvad der var det allervæsentligste, selv havde haft Del i Begivenhederne i Søslaget, fik de dem nu tværtimod til Modstandere og forbitrede Anklagere. Da nemlig Skrivelsen var bleven oplæst i Folkeforsamlingen, var den dér forsamlende Mængde rigtignok i Begyndelsen opfyldt af Vrede mod Theramenes og hans Fæller; men efter at disse havde holdt Taler til Forsvar for sig, gik det saaledes, at Vreden slog om og vendte sig imod Krigsøversterne. Derfor besluttede da Folket, at der skulde indledes retslig Undersøgelse imod dem; kun Konon kendte man fri for al Skyld og paabød, at Krigsmagten skulde overgives til ham; men med Hensyn til de andre vedtog man, at de skulde komme hjem snarest muligt. Nu bleve da Aristogenes og Protomachos bange for Folkets Vrede og gik derfor i Landflygtighed; men Thrasyillos og de andre fem sejlede hjem til Athen med de fleste Skibe, idet de haabede, at de vilde finde Hjælpere ved Rettergangen i de talrige Folk, der vare om Bord paa Skibene.«

S. 79, Anm. 2. Xenofons meget kortfattede og ikke ganske nøjagtige Skildring af Begivenhederne i Athen efter Fredsslutningen i April 404 indtil Indsættelsen af de 30 Mænds Regering maa udfyldes og rettes efter de Beretninger, der findes dels hos Taleren Lysias (fornemlig i hans 12te og 13de Tale), dels i Plutarchos's »Lysandros«, hos Diodoros og Aristoteles (Athens Statsforfatning Kap. 34).

Efter at Freden var sluttet, begyndte Athenaierne at udlevere deres Skibe til Lysandros (som maa have bestemt, at de kun skulde beholde 12 tilbage) og at rive Murene ned; Peloponnesiernes Landhær rømmede Attika, og Lysandros sejlede bort med sin Flaade for at fortsætte Belejringen af Samos. De attiske Landsforviste vendte efterhaanden hjem; blandt dem kom *Kritias*, som siden sin Forvisning mest havde opholdt sig i Thessalien, og mange af dem, der havde været indviklede i den oligarchiske Revolution 411. Herefter rejstes Spørgsmaalet om Ordningen af Athens Forfatningsforhold, idet det jo ved Fredsslutningen var blevet bestemt, at Byen skulde have »den i Forfædrenes Tid herskende Forfatning«. Men det var ikke umiddelbart givet, hvorledes dette skulde forstaas, og Partimodsætningen gjorde sig derfor straks gældende.

Det demokratiske Parti holdt paa, at der dermed mentes det absolute Demokrati i den Form, der var bleven skabt ved Efiates's og Perikles's Revolution Aar 462; dog skulde vel de værste Udskejelser fjernes, som dette Demokrati i Tidens Løb var kommet ind paa. Derimod mente *Theramenes* og hans nærmeste Partifæller, at det skulde være et moderat Demokrati efter den soloniske eller højst den kleistheniske Forfatnings Mønster; de optog paa ny deres strandede Planer fra 411 og haabede, de skulde have bedre Lykke med dem denne Gang end forrige; og nu, da Søherredømmet og Flaaden var ødelagt, var der virkelig ogsaa bedre Udsigt for deres Gennemførelse, end der havde været i 411. Men endelig var der det yderliggaaende *Oligarchparti*, som væsentligt var organiseret i de hemmelige Klubber, der her som overalt stod i nøje Forbindelse med Lysandros; det vilde have Demokratiet endnu langt stærkere indskrænket og indføre en Forfatning, hvorunder kun et forholdsvis ringe Mindretal af Borgerne skulde have Statens Styrelse i Hænde.

Siden Slaget ved Aigospotamoi, om ikke allerede før, havde de to sidstnævnte Partier virket i nøje Forstaaelse med hinanden for at bekæmpe den fælles Fjende, de absolute Demokrater, hvis Regimente de ulykkelige Krigsbegivenheder havde bragt i Miskredit; *Theramenes's* Beskikkelse til Fredsunderhandler, *Kleofons* Mord, de demokratiske Strategers og *Taxiarchers* Fængsling og til sidst Fredsslutningen, som kuede Athen ned under Sparta, vare de væsentligste Frugter af deres Samvirken. Deres Rækker vare blevne betydelig styrkede ved Tilgang dels af dem, som *Patrokleides's* Folkebeslutning havde befriet fra *Atimi*, dels af de hjemvendte

Landsforviste; og de fleste af disse Folk, som efter den Beskæmmelse og de Lidelser, Demokratiet havde tilføjet dem, maatte hade dette grundigt, vare sikkert mest tilbøjelige til at slutte sig til Oligarchpartiet. De 500's Raad havde allerede ved et Par Lejligheder vist sig villigt til at gaa de antidemokratiske Partiers Ærinde; og hos det fornemme Ridderkorps kunde de sikkert gøre Regning paa at finde Understøttelse. Ogsaa efter Fredsslutningen holdt de to Partier endnu foreløbigt sammen, idet det gjaldt om fuldstændigt at knuse Demokratpartiet, som vel var lamslaet og berøvet sine bedste Førere, men dog endnu havde Borgernes Flertal for sig. Og det var efter alt at dømme Oligarcherne, der i denne Tid udfoldede den største Energi og derfor ogsaa til sidst bar Sejren hjem. Fra Klubberne udgik utvivlsomt den Partiforanstaltning, som Lysias, der alene omtaler Sagen, betegner som det første Skridt til det snart efter iværksatte Statskup: der blev nedsat en hemmelig Komité paa 5 Mand, som med en for deres oligarchiske Tendens betegnende, fra Sparta hentet Titel kaldtes *Eforer*. Denne private Velfærds-komité skulde ved Hjælp af saakaldte »Fylarcher« bearbejde Stemningen rundt omkring i de enkelte Stammer og hverve nye Partifæller, og fremdeles skulde den lede Partimedlemmernes Optræden ved Afstemninger og Valg; men for øvrigt er det umuligt at forfølge dens Virksomhed i det enkelte, netop fordi den virkede i det skjulte. Til dens Medlemmer hørte *Eratosthenes*, som var en tro Tilhænger af Theramenes, og *Kritias*, som vel allerede da stod i Række med de ivrigste Oligarcher, men endnu paa dette Tidspunkt var gode Venner med Theramenes.

Striden om Forfatningsspørgsmaalet holdt ved et Par Maaneder, uden at det kom til nogen Afgørelse; da besluttede de antidemokratiske Partier sig til at paakalde Lysandros's Hjælp for at faa Sagen ordnet. Kilderne ere uenige om, hvorvidt det har været Theramenes eller Oligarcherne, der har sendt Bud efter ham; Striden er ørkesløs: de har sikkert været lige gode om det. Lysandros var straks villig til at følge Kaldet; han havde nylig erobret Samos, forjaget mange af Demokraterne og hjemkaldt de landsforviste Oligarcher, givet Byen en streng Timandsregering og ansat sin Ven Thorax som Harmost dér; nu sejlede han med 100 Skibe til Peiraiæus. Straks efter sin Ankomst beklagede han sig bittert over Athenaierne, fordi de endnu ikke havde udleveret alle de Skibe, de skulde, eller revet Murene helt ned, uagtet den Frist, der var bleven indrømmet dem hertil, var udløben;

han lod da sine egne Folk tage fat, stak Skibene i Brand og sløjfede Murresterne; og for at fornøje sine Mænd, medens de besørgede dette Arbejde, samlede han alle de Fløjtespillersker, der fandtes i hans egen Hær, eller som han kunde faa fra Athen, og lod dem spille op dertil. Saa blev der sammenkaldt en Folkeforsamling, som endelig skulde afgøre Forfatningsspørgsmaalet; og her optraadte, utvivlsomt efter Eforernes Instruktion, en vis *Drakontides* med det Forslag, at man skulde nedsætte en med uindskrænket Fuldmagt udrustet Kommission af 30 Mænd, som skulde skrive en Forfatning og Love for Athen og midlertidigt overtage Statens Styrelse. At Theramenes, som der paastaas fra en enkelt Side, skulde have bekæmpet dette Forslag og være bleven truet til Tavshed af Lysandros, er lidet rimeligt; han har langt snarere, som Lysias siger, gjort sig til Talsmand for det. Den demokratiske Mængde i Forsamlingen vovede dog endnu at larme op og gøre Indsigelse mod Forslaget, hvis sande Mening den godt forstod; men Theramenes erklærede, at han ikke brød sig om deres Larm, da han vidste, at han havde mange af Athenaierne paa sin Side, og Forslaget desuden stemmede med Spartanernes og Lysandros's Ønsker. Derefter traadte Lysandros selv op, bebrejdede Athenaierne deres Forsømmelse med at opfylde Fredsbetingelserne i rette Tid og sagde, at han i den Anledning vilde udvirke streng Straf over dem fra Sparta, hvis de ikke øjeblikkeligt vedtog *Drakontides's* Forslag. Nu vovede ingen yderligere at gøre Modstand; en Del af de ærlige Demokrater listede sig stille bort fra Forsamlingen, andre blev tilbage, men forholdt sig tavse, og de øvrige, der vare til Stede, Theramenes's og Oligarchernes Tilhængere, vedtog saa Forslaget. Umiddelbart derpaa skred man til Valget af de 30 Mænd; det blev ordnet saaledes, at Theramenes skulde udpege 10, Eforerne 10, og de 10 øvrige skulde vælges blandt den tilstedeværende Forsamling, som jo skulde gælde for at være demokratisk; saaledes tog det sig ud, som om der var gjort Ret og Skel mod alle de tre Partier. Men at det kun var Mænd af Theramenes's eller Oligarchernes Parti, der blev valgte, fulgte af sig selv; Fortegnelsen over deres Navne, som er bevaret hos Xenofon, viser, at ikke faa af dem havde været med i den oligarchiske Regering fra 411. De betydeligste Mænd iblandt dem vare Theramenes, Kritias og Charikles; ogsaa *Drakontides* blev taget med til Løn for hans Tjeneste. Saaledes kom den Regering i Stand, som man i senere Tider i Betragtning af dens blodige og hen-

synsløse Færd plejede at betegne med Navnet: »de 30 Tyranner«.

S. 85 Anm. 1. Efter Aristoteles's Fremstilling (i »Athens Statsforfatning« Kap. 36 f.) forløb Begivenhederne paa følgende Maade, som vistnok er troligere. De 30 brød sig hverken om Theramenes's Indsigelser eller om hans kloge Raad; ja, den ringe Indrømmelse, de havde gjort ham ved at opstille Listen over de 3000 Borgere, gjorde de endog aldeles betydningsløs, idet de undlod at bekendtgøre Listen offentlig; de holdt den tilbage hos sig selv og lavede idelig om paa den, saa at de 3000 foreløbigt slet ikke blev kaldte til politisk Virksomhed. Saa skete det, at en Del af de Athenaiere, der vare flygtede bort, under Anførsel af Thrasybulos noget efter Vinterens Begyndelse besatte Fæstningen Fyle; og da nu de 30, som endelig havde bekvemmet sig til at offentliggøre Listen over de 3000, lod den af disse stillede Hoplitstyrke samt Ridderkorpset rykke ud imod ham for at tilbageerobre Fyle, led deres Hær et Nederlag (— det, der omtales hos Xenofon Kap. 4, 2 —) og maatte vende tilbage til Athen. Dette Uheld vakte Oprørstendenser imod dem hos Borgerne i Byen, og under disse Omstændigheder maatte Theramenes's Opposition synes dem dobbelt farlig. Da var det, de besluttede dels at fratage alle Borgere paa de 3000 nær deres Vaaben, dels at skille sig af med Theramenes; og det er vistnok rigtigt, naar Aristoteles lader dem gøre dette sidste først; derefter tog de Vaabnene fra Borgerne, og i nær Forbindelse hermed har vel ogsaa den Foranstaltning staaet, som Xenofon omtaler i Kap. 4, 1, og som ogsaa Lysias flere Steder hentyder til, at de bestemte, at kun de 3000 maatte bo i Byen, hvorimod de øvrige skulde udvises og bo mellem Ruinerne af de lange Mure eller i Peiraiæus eller rundt omkring paa Landet. Men selv her lod de ikke de udviste have Ro, men forfulgte dem med Henrettelser og Forvisningsdekreter; talrige Flygtninge drog da til Nabo-staterne, og Thrasybulos's Skare i Fyle voksede snart meget stærkt, saa at de 30's Sikkerhedsforanstaltninger vendte sig mod dem selv.

S. 96 Anm. 2. Angaaende den Maade, hvorpaa de 30 skaffede sig af med Theramenes, lyder Aristoteles's Beretning helt forskelligt fra Xenofons og er i visse Punkter utvivlsomt rigtigere; Xenofons er aabenbart stærkt beregnet paa dramatisk Effekt, saa man bliver noget mistænksom over for den, om end sikkert ikke alt, hvad han meddeler, kan være grebet helt ud af Luften. De to lange Taler, han

lader Kritias og Theramenes holde, ere vel nok i det hele komponerede af ham selv; men de have dog i alle Fald det Værd, at de levende og vist ogsaa i det væsentlige rigtigt stille os Stemningerne hos de hinanden bekæmpende Partier klart for Øje og navnlig kaste Lys over Theramenes's hele politiske Stræben; og noget tilsvarende Taler maa de nævnte Mænd efter min Mening virkelig ogsaa have holdt i Raadet, før den endelige Katastrofe kom, da Theramenes utvivlsomt ikke har fundet sig i at gaa saa stiltiende og modstandsløs ud af Spillet, som det ser ud til efter Fremstillingen hos Aristoteles.

Efter Aristoteles begyndte de 30 med at foreslaa en Lov i Raadet, som nu, da den almindelige Folkeforsamling var afskaffet, nærmest repræsenterede Lovgivningsmagten i Staten; det var den Lov, som Xenofon lader Kritias hentyde til i sin Tale som en af »de nye Love«, men hvis Fremkomst han altsaa har undladt at omtale paa det rette Sted; den bestemte, at de 30 skulde have uindskrænket Fuldmagt til at lade enhver af de Borgere henrette, der ikke stod opførte paa de 3000's Liste. Ganske vist vilde jo Raadets Myndighed som Kriminaldomstol blive indskrænket, hvis det vedtog dette Lovforslag; men under de foreliggende, usædvanligt faretruende Forhold kunde det nok synes forsvarligt at indrømme Eksekutivmagten, de 30's Regering, en saadan Bemyndigelse over for de fra al politisk Berettigelse udelukkede Borgere, fra hvis Side man jo maatte være forberedt paa Komplottstifteri og Konspirationer med Emigranterne, særligt dem i Fyle. Raadet synes da ogsaa at have vedtaget Lovforslaget uden Betænkning; at det var det første Skridt til at komme Theramenes til Livs, kunde vel heller ingen endnu ane. I Sammenhæng med denne Lov omtaler Aristoteles nu en anden, som de 30 ogsaa fik vedtaget; dog siger han ikke noget om, at den er bleven vedtaget i det samme Raadsmøde, og efter dens Beskaffenhed nødes man vist til at antage, at de 30 først have indbragt Forslaget om den ved en lidt senere Lejlighed. Den bestemte, at ingen af dem, der havde været med til at sløjfe Fæstningsværkerne paa Eetioneia, eller som overhovedet paa nogen Maade var optraadt fjendtligt mod de 400's Regering eller mod dem, der forrige Gang havde indført Oligarchiet, nu kunde faa Plads mellem de 3000 politisk berettigede Borgere. Det maatte øjeblikkeligt staa klart for enhver, at dette Lovforslag ligefrem var rettet imod Theramenes, som i 411 jo netop i første Række havde gjort sig skyldig i de Ting, Loven

omtalte; vedtog man det, vilde han dermed være udslettet af de 3000's Tal, og de 30 kunde da straks dømme ham til Døden. Her antager jeg da som sikkert, at der i Anledning af dette Lovforslag har fundet en Forhandling Sted i Raadet mellem Kritias, som vilde slaa det afgørende Slag mod Theramenes, og denne, som har villet forsvare sit Liv; og fra denne Forhandling har da Xenofon, som slet ikke nævner dette sidste Lovforslag, hentet Motivet til de to lange Taler. Det er overmaade troligt, at Kritias og hans nærmeste Partifæller, da de agtede at indbringe dette Lovforslag for Raadet, baade forud have agiteret for det ved underhaanden at henvende sig til Raadsherrerne og skræmme eller lokke dem og tillige hvervet Banditter til at være til Stede i Raadet ved Forhandlingen for at indjage Raadsherrerne Skræk, saa de ikke vovede at modsætte sig Lovforslaget eller, hvad der nødvendigvis maatte følge efter dets Vedtagelse; og ligeledes har den Tale, hvormed Kritias vel maa have anbefalet Forslaget til Vedtagelse af Raadet, naturligt maattet forme sig til en Anklage mod Theramenes, selv om han ikke ligefrem har nævnet hans Navn. Omvendt har Theramenes naturligvis maattet træde op for at bekæmpe Forslaget, og hans Tale har da lige saa naturligt maattet forme sig til et Forsvar for ham selv og en Dadel over Kritias's og hans Fællers hele Fremfærd; hvad han virkelig har sagt ved denne Lejlighed, faa vi en svag Forestilling om af et Sted hos Lysias (12te Tale § 77), hvor det siges, at han i sin Forsvarstale i Raadet baade havde foreholdt de Landsforviste, at de kunde takke ham alene for, at de havde faaet Lov til at vende hjem, da Lakedaimonierne ikke havde brudt sig det mindste om dem, og tillige bebrejdet dem, der nu sad i Regeringen, at de lønnede ham saa skammeligt, ham, som de skyldte hele deres Magtstilling, hvad han udførligt havde paavist ved en Skildring af alle Omstændighederne ved Indsættelsen af de 30's Regering. Efter denne Hovedforhandling mellem de to Modstandere har vel saa Kritias ved en indtrængende eller ligefrem truende Opfordring til det vaklende Raad og ved at lade sine Banditter træde nærmere til Skranken skræmmet Raadsherrerne til at vedtage Forslaget; og dermed har Theramenes's Skæbne været beseglet. Det er meget muligt, at han da, som Xenofon beretter, har søgt Beskyttelse ved Alterarnen og her gjort det sidste Forsøg paa at bevæge Raadet til at hjælpe sig; men dette har været umuligt: efter at Lovforslaget var vedtaget, har Kritias øjeblikkeligt kunnet slette hans Navn ud af de 3000's Liste og

i Henhold til den tidligere vedtagne Lov straks udtale Dødsdommen over ham; og saa har han tilkaldt Ellevemændene og budt dem gøre deres Skyldighed. Den heroiske Maade, Theramenes døde paa, omtales tit med Beundring hos Eftertidens Forfattere; og det kan godt være Sandhed, hvad X. har fortalt derom.

S. 117, Anm. 1. Om Forligsbetingelserne har Xenofon fattet sig alt for kort; meget udførligere Meddelelser derom findes hos Aristoteles, hvis Angivelser (muligvis dog kun paa anden Haand) støtte sig til selve Forligsdokumentet, som bevaredes i Athens Statsarchiv; og vi skulle her anføre enkelte Ting derom for at rette og udfylde Xenofons Fremstilling.

En Hovedbestemmelse ved Forliget var, at der skulde tilstaas almindelig Amnesti; ingen maatte for Eftertiden tænke paa at tage Hævn over nogen for det onde, der muligvis fra dennes Side var tilføjet ham i Tiden efter Oprettelsen af de 30's Regering. Undtagne fra Amnestien vare dog følgende: Resterne af Tredivemandsregeringen og af den med denne samtidige Timandsregering i Peiraieus, Ellevemændene og den Timandsregering, der var fulgt straks efter de 30; alle disse Mænd vare vistnok dragne til Eleusis, og i det mindste senere hen flygtede nogle af dem endogsaa bort derfra og begav sig til Udlandet, da de ikke ansaa sig for sikre nok i Eleusis. Selv disse Demokratiets svorne Fjender aabnedes der dog Mulighed for at faa Del i Amnestien, naar de vilde indstille sig for en Domstol til Regnskabsaflæggelse og bestod ved denne; og der blev truffet nærmere Bestemmelser om Sammensætningen af denne Domstol paa en saadan Maade, at man kan se, at man har ønsket at sikre dem en saa upartisk Retspleje som muligt. (En af de 30, den oftere omtalte *Eratosthenes*, har benyttet sig af denne Tilladelse, og fra hans Regnskabsproces har vi endnu een af Talerne tilbage, nemlig Lysias's 12te Tale, hvori Lysias paa det voldsomste har angrebet de 30's Regering og specielt *Eratosthenes* i Anledning af sin Broder *Polemarchos*'s Henrettelse; *Eratosthenes*, som synes at have hørt til de mest skikkelige Medlemmer af de Tredives Regering, er trods det heftige Angreb vistnok bleven frikendt. Om andre af hans Fæller have vovet et lignende Forsøg, vides ikke). Ubetinget undtagne fra Amnestien vare fremdeles alle, der havde begaaet almindelige (ikke ved de politiske Forhold foranledigede) Mord. Amnestilovens Udstedelse tilskrives især *Thrasybulos* og *Archinos*; den sidste, en brav og hæderlig Mand, som i den nærmest følgende Tid

har besiddet stor politisk Indflydelse, har maaske endda nok saa megen Fortjeneste af denne Lovs Tilvejebringelse som Thrasybulos selv og vaagede i det mindste omhyggeligt over dens Efterlevelse, da der blev gjort enkelte Tilløb til at krænke den.

Blandt dem, der indtil Fredsslutningen vare forblevne i Athen, var der ikke faa, der havde været i meget nøje Forbindelse med de oligarchiske Ledere, som vare flygtede til Eleusis; særligt gjaldt dette vistnok om mange af Ridderkorpsets Medlemmer. Disse Folk følte sig trods Amnestiloven ikke trygge i Athen; og idet man havde Fornemmelsen heraf, bestemte man, at de skulde have Lov til frit at udvandre til Eleusis, og man traf ogsaa Bestemmelser, hvorved det gjordes dem muligt at finde Bopæl dér. De, der udvandrede til Eleusis, skulde ikke betragtes som landsforviste Athenaiere; ganske vist maatte de ikke længere udøve politiske Borgerrettigheder i Athen, men i privatretlig Henseende stilledes de lige med Athens Borgere og maatte uantastet nyde Udbyttet af deres Ejendom, hvor den end laa i Attika, saa at altsaa Ejendomsconfiskation ikke maatte finde Sted. I politisk Henseende skulde Eleusis danne en ganske selvstændig lille Kommune med uindskrænket Ret til selv at ordne sine indre Forhold. Mysterietemplet i Eleusis skulde tilhøre Athenaierne og Eleusiniernes i Fællesskab og bestyres som hidtil af de gamle adelige Præsteslægter Eumolpiderne og Kerykerne; under Mysteriefesten maatte baade Athenaierne komme til Eleusis og Eleusiniernes til Athen, men ellers skulde de to Parter holde sig borte fra hinanden. Der blev fastsat en vis Frist, inden hvis Udløb de, der vilde flytte bort til Eleusis, skulde anmelden det for Øvrigheden i Athen og saa flytte bort. Aristoteles siger, at der var mange, der tænkte paa at gøre dette, men stadigt ikke kunde bestemme sig til at tage det endelige Skridt og melde sig som Udflyttere; da greb Archinos ind og fik vedtaget en Bestemmelse, hvorved Anmeldelsesfristen pludseligt forkortedes, og saaledes nødte han mange Mennesker til at forblive i Athen og forebyggede, at Byen blev berøvet en stor Del af sine Borgere. De, som han saaledes havde nødt til mod deres Vilje at forblive i Athen, fandt sig snart vel tilpas derved, da de mærkede, at det var Styrrernes alvorlige Vilje at opretholde Amnestien.

Under Krigen havde baade Demokraterne i Peiraieus og de forskellige Oligarchregeringer i Athen maatte gøre Laan i Udlandet; Xenofon har særligt fortalt om det Laan

paa 100 Talenter, som Lakedaimonierne ydede den første Timandsregering (eller efter Aristoteles de 30's Regering; dette er dog vist ikke ganske rigtigt). Ved Freden blev det bestemt, at hvert især af Partierne skulde betale sin Gæld. Men da Eleusinierstaten efter at have bestaaet som selvstændig Kommune i to Aar endelig i Xenainetos's Archontaar 401/0 atter blev forenet med Athen, bortfaldt denne Bestemmelse; da blev nemlig hele det attiske Borgerskab paa ny sammen-smeltet til en Enhed, og den demokratiske Regering besluttede da at tage det omtalte lakedaimoniske Laan over paa sin Konto som almindelig Statsgæld.

Efter at Forliget 403 var blevet sluttet og besvoret af begge Partier, vendte Peiraieusmændene hjem til Athen. Umiddelbart derefter har man valgt de sædvanlige demokratiske Øvrighedskollegier, deriblandt et nyt Archontkollegium, hvis Formand blev *Eukleides*; hans Archontaar 403/2 regnes som Forligets Aar, og fra det begyndte en helt ny Periode i Athens Historie. *Rhinons* Timandsregering havde naturligvis forud takket af; man anerkendte dens loyale Færd, roste den ved offentligt Dekret og valgte Rhinon ind i Strategkollegiet for 403/2. I den nærmest følgende Tid drøftede man paa ny Spørgsmaalet om, hvilken Forfatning Athen skulde have; og en af Theramenes's tidligere Tilhængere, *Formisios*, optraadte da med et Forslag til en moderat demokratisk Forfatning, hvorefter kun de Borgere, der besad Grundejendom, skulde have politisk Borgerret. Men man havde faaet nok af de moderate Demokraters forskellige mislykkede Forsøg, og det viste sig straks umuligt at faa *Formisios*'s Forslag antaget; det absolute Demokrati var, efter hvad der forud var hændt, den eneste mulige Forfatningsform i Athen. Efter at Eleusis Aar 401/0 var genforenet med Athen, synes Partiernes Ed paa Forliget af 403 at være bleven gentaget af alle; og i en længere Aarrække derefter maatte baade de 500's Raad og Heliastdommerne hvert Aar aflægge Ed paa Amnestiens Overholdelse. Og skønt man endnu i den følgende Tid, som man let kan forstaa, mærker Efterdønninger af de forfærdelige Partikampe, blev Amnestien virkelig i det hele ærligt overholdt, og Staten kom efterhaanden til Ro.
